

Almanac de Interlingua

Numero 94 – Januario 2018

Editor: Cláudio Rinaldi (almanacdeinterlingua@yahoo.com.br)

Le rege es morte. Vive le rege!

Gentilmente, le interlinguista portugese Attila Marechal ha cesse iste photographia sue pro exhibition in le Almanac. Ille conta que un amico lo apportava de Angola, e remarca que le cavallo es representate per un simia e le episcopo per un elephante.

Le nomine del antiquissime joco de chacos es un bon exemplo de parola que evolveva insimul con le humanitate al longo de millennios percurrente varie terras, eras e culturas.

Le invention del joco se ha attribute a grecos, romanos, persas, scythos, egyptios e arabes, e il es certe que tote iste populos lo cognosceva. Non obstante, in actualitate il ha alcun consenso pro afirmar que le chacos appareva in Hindustan, in epocha que non se pote determinar, ma securmente remote. Initialmente on lo appellava *chaturanga*, de *chatur*, ‘quatro’, e *anga*, ‘ala’, in referentia al quatro alas del armea indian: elephantes, carros, cavallos e infanteria.

Desde India, le joco se disseminava a China, Corea e Japon. In le Occidente, illo entrava primo a Russia e de lá anque a Scandinavia, Germania e Scotia, ma iste variante del chacos se perdeva e non corresponde al forma actual, que deriva de altere itinere.

Si on accepta le version del poeta e chronista perse Firdusi, le chaturanga penetrava in Persia in le 6^e centennio de nostre era e suffreva modificationes. Lá illo non se jocava plus con datos, como in India, e su nomine deveniva *chatrang*, que le arabes adaptava a *shatranj*. In Persia le joco habeva su apogeo e cuneava su terminologia technic. Le expression *chaco mat* proveni del persa *sha mat*, ‘rege morte’ (tamben ‘rege surprise’ o ‘sub rendition’, secundo etymologias alternative). Le pecia in forma de turre se diceva tunc *rukh*, parola con que le arabes denominava lor carros de guerra in le Medievo e que passava a designar un jocata in que le rege e le turre ha lor positiones inverse sur le tabuliero. In anglese, *rook* remane le denomination del turre, que in russo se appella *ladya*, ‘nave’.

Le arabes apportava le joco a Espania, ubi su nomine se cambiava in *axatraz* e plus tarde *ajedrez*. Un parola de transition appare in le titulo del libro de 1561 per Ruy López, *Libro de la invención liberal y arte del juego del axedrez*. Le pecia que in alcun linguas se dice episcopo es appellate in espaniol *alfil*, que vole dicer ‘le elephante’ in arabe – un referentia al ala del guerreros indian qui combatteva montate sur iste pachydermos. Le mesme association se face in russo: *slon* anque vole dicer elephante. In farsi, le lingua perse actual, iste mesme pecia se denomina ‘vizir’, posto politic equivalente a un ministro o consiliero.

Nomine del pecias de chacos in linguas de controlo e consulta pro Interlingua

						
Interlingua	rege	regina	turre	episcopo	cavallo	pedon
Espaniol	rey	reina ¹	torre	alfil	caballo	peon
Italiano	re	donna	torre	alfiere	cavallo	pedone
Portugese	rei	rainha ¹	torre	bispo	cavalo	peão
Francese	roi	dame	tour	fou	cavalier	pion
Anglese	king	queen	rook ²	bishop	knight	pawn
Germano	König	Dame	Turm	Läufer	Springer	Bauer
Russo	korol'	ferz'	ladya	slon	kon'	peshka

¹ Anque *dama*.

² Anque *tower*.

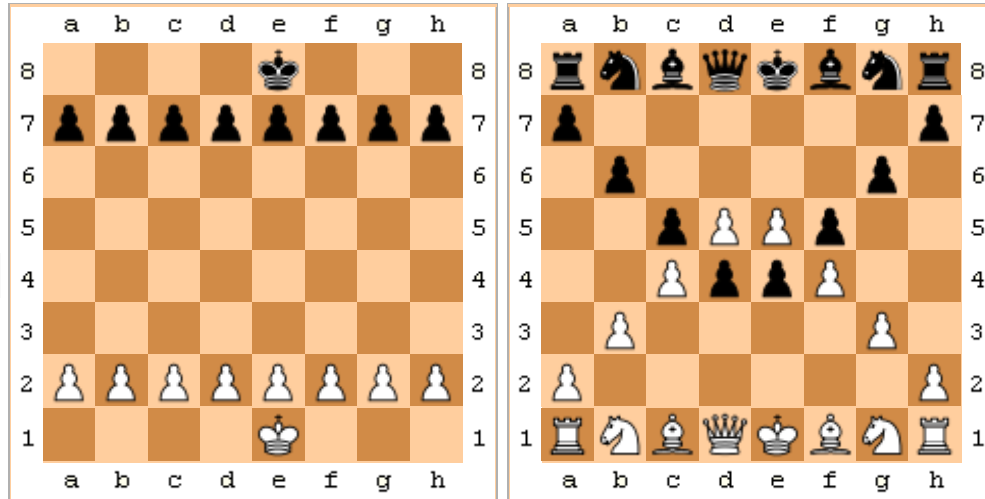
Personas qui joca al chacos regularmente sole mechanisar lor acciones. Le movimientos initial es choreographate e le joco tende a avantiar in modo predicibile, le plus de possibilitates mathematic que il pote haber. Pro annullar iste effecto de repetition, ha essite create variantes del chacos que include pecias “magic”, un tabuliero distincte, differente position initial del pecias, nove regulas pro captura e mesmo un objetivo differente pro le joco. Secundo David Pritchard, autor del *Encyclopedia de variantes del chacos*, plus que duo mille variationes del joco ha essite publicate.

In su variante “atomic”, tote captura de pecia resulta in un explosion que elimina del joco tote le pecias sur le octo casas in torno, excepto le pedones. Le version “benedictin”, al contrario, non permette occider le pecias adversari, ma sí converter los in alliatos de tu proprie pecias, lo que augmenta exponentialmente tu possibilitate de vincer le partita. Le “chacos de manicomio” se joca per quatro personas con duo tabulieros: le pecias capturate per un jocator pote esser utilisate per su companiero de equipa.

In le modalitate “revolta del paisanos”, le paisanos (pecias blanc) dispone solmente de un rege e octo pedones, durante que le nobiles (pecias nigre) joca con un rege, quatro cavallos e un pedon. Le “chacos suicida” establi que le capturas es obligatori e le objetivo del joco es perder tote le pecias primo que le adversario; il non ha le jocata de chaco: le rege es capturate como un pecia qualcunque.

In le variante “anti-rege”, iste pecia intromisse debe esser permanentemente menaciate de captura, sub pena de forfait; le anti-rege solo pote capturar pecias de su proprie banda, ma le reges e anti-reges non pote attaccar se. Le possibilitate de jocar in ambiente virtual permitteva le creation del “chacos de Schrödinger”, in que le pecias minor es occulte al adversario; lor position se revelara a mesura que le movimientos del altere pecias se discoperi restricte.

In alcun variantes, on admittre que duo pecias funde lor potentias: le combination de turre con cavallo se denomina *cancellero* o *marechal*; lo de episcopo con cavallo se appella *archiepiscopo* o *cardinal*. Le “chacos diplomatic” se joca sur un tabuliero circular con un casa central neutre, ni blanc ni nigre; un pecia denominate *diplomate* pote corrumper pecias inimic in loco de capturar los.

In le variante dicte “jubilate” (al sinistra), le joco comencia con le rege e le pedones solmente. Plus tarde, iste ultimes pote coronar se in tures, accrescente complexitate al conclusion de un partita. In le variante “papilion” (al dextra), le pedones se intercala in lineas diagonal, durante que pecias restante remane in lor position classic; isto face que le apertura del joco sia periculosemente decisive.

Tango: un forma de camminar per le vita

Pro le scriptor Jorge Luis Borges, le tango era “un forma de camminar per le vita”. Pro le poeta Enrique Santos Discépolo, “un pensamiento triste que pote esser dansate”. In extero, le tango es le musica emblematic que representa Argentina, ben que iste mesme genero musical anque sia symbolo del vicino al altere latere del Plata, Uruguay. Le argentinos se vangloria de un definition per le philosopho statounitese Waldo Frank, secundo qui le tango es “le danza popular le plus profunde del mundo.”

Le parola tango es forsan le plus associate a Argentina. Le crise economic de 2001 era appellate “effecto tango” per le pressa mundial. Le character fatalista e pessimista que multe argentinos exercita diaramente sur politica, economia e lor proprie vita personal anque se appuncta como “un tango”. Plus que triste, le tango es introverse e introspective, contrariamente a altere dansas popular extroverse e euphoric. Pro le scriptor Ernesto Sábato, un neapolitano danza le tarantella a fin de divertir se, durante que un *porteño* danza le tango a fin de meditar sur su destino. Le tango ha multiple faciettas. Su lyricas canta sur le “sancte” matre, le banda de amicos, le stratas del quartiere e le perfide femina qui ha abandonate a su innamorato. Ultra isto, le tango parla sur hedonismo, apparentia, divisiones social e anque sur le deceptores. Illo pote esser anque satiric, con lyricas que attacca a toto e a totes.

Plus que argentin, le tango es *porteño*. Le interior del pais se representa plus ben per altere rhythmos como chamamé, malambo e zamba. Le quartiere La Boca non era le

cuna del tango, contrario a lo que indica certe legendas. Le tango surgeva circa 1877 in le quartiere Montserrat, situate inter le Casa Rosate e le actual Congresso National. In celle epocha, resideva lá descendentes del sclavos nigre qui era liberate in 1813. Le afroargentinos se organisava in associationes beneficente que, a nocte, realisava festas in cabanas con tecto de palea pro collectar fundos. In iste eventos, lor tambures incommodava al vicinos blanc, qui considerava lor dansas indecente, e assi multe reuniones terminava interrupte per le policia. In carnaval, le nigros sortiva al stratas con lor tambures e dansas. Lor musica se denominava tunc *candombe*. Il habeva gruppos rival volente imponer lor choreographias, sovente per medio de confrontationes sanguinari. Post incidentes de iste natura, le governmento ordinava le dissolution del associationes.

Prohibite de sortir al strata, le nigros organisava salones de dansa denominate *tambos*. Alunos dice que tango proveni de iste parola, alteres que illo veni de *tangó*, parola african referente a un circulo o spatio clause. Alteres, ancora, afirma que le ver origine es Xangó, le divinitate african del guerra. Il ha plus de hypotheses: *tango*, parola registrate in un dictionario cuban de 1836 con le senso de “reunion de nigros pro dansar”; un corruption de *tambur*, le instrumento usate initialmente pro sonar le tango; *tang*, verbo african significante ‘aproximar se’ o ‘toccar’; e *tangere*, origine latin del espaniol archaic *tangir*, ‘sonar un instrumento musical’. Pro complicar le cosas, il habeva in Espania e in Mexico rhythmos que tamben era denominate tango.

Plus tarde, le tango incorporava le figura del *compadrito*, le typic habitante qui vive in le peripharia urban, ma conserva su mores e codice de honor rural. Illes apportava al tango le viola. A illes se misceva le immigrantes italian a partir de 1880, introducente nove instrumentos al musica local: flauta, mandolino, organetto. Le proxime a gruppo a practicar le tango es le *cajetillas*, filios del classe alte, qui frequentava le mesme locos que le *compadritos* pro probar lor hominitate. Con iste juvenes le tango arrivava a Paris, causante lá un frisson in bordellos e salones luxuose. Assi, le tango triumphava in Europa quando on ancora lo prendeva per un rhythmio suburban in Argentina. Le *cajetillas* contribueva tamben pro le sophistication del musica, executate per orchestras professional in eventos privative. Violino, piano e le ora classic *bandoneón* entrava in scena, al fin. Excessivamente vulgar in principio, le lyrics deveniva plus suave in iste nove ambientes. Le sexualitate evolueva verso le sensualitate.

Partialmente traducte e partialmente adaptate del essayo *Os argentinos*, per Ariel Palacios, publicate in Brasil per le editora Contexto.

Le novas de Facebook

Le gruppo “Interlingua (IALA)”, administrate per Martijn Dekker in le rete social Facebook, ha proviste stimulo constante pro illes qui desira utilizar Interlingua pro le plus diverse finalitates. Ultra solver dubitas sur le lingua ipse e conversar sur tote sorta de themas in Interlingua, on ha exposite lá nove labores e projectos que pote servir de inspiration al interlinguistas.

Assatis interessante es le breve videos producte per Alberto Mardegan, qui habita currentemente in Russia e monstra le citates per que ille circula. Su spectatores pote accompagner le in un authentic tour con guida in Interlingua. Vos trova un de su videos, sur como functiona le botecas subterraneas russe, in YouTube (ligamine 1 in basso).

Leonardo Saponara publicava su traduction de un canto popular del 15^e centennio in parallelo con le version original in neapolitano. Illes qui ja tentava de recercar sur iste

lingua regional sape que il es penose trovar bon materiales sur illo. In basso vos lege le lyricas, ma si vos vole tamben ascoltar le canto, accede al adresse electronic 2.

SI LE FEMINAS | SI LI FFEMMENE

Si le feminas portava le spada | Si li ffemmene purtassero la spada
ess'rea triste on que amava | tristo chill'ommo ca vulesse bene
un femina que ha le corde cruel. | a donna ca lu cor crudele tene
Proque non solo le tormentarea | Pecché nun sulo lu turmentarria
con le beltates ma anque con le spada | colli bellizze ma co la spada ancora
le darea mille vulneres omne le horas. | mille ferite le darria ogn'ora.
E ego cognosce una que es talmente cruel | E ne saccio una ch'è tanto crudele
que si uno la mirava illa dicerea. | ca si uno la guardasse diciarria.
“Perque tu mira me?” deinde lo occiderea. | pecché me garde? E po' l'accidarria.
Forsan es bon que illas non porta armas | Forse è buono ca nun portano ll'arme
sed scarpas e tressas e gonnas | ma chianellette e trezze e verducate
pro occidere mille inamorate. | pe' ffa' murire mille 'nnammurate

Altere contributiones recente es le poema *Tu es mi corde*, scripte e recitate per Chuan Chué Bielsa (3); e le clip musical *Canto in Interlingua*, per Kenneth Platter (4). Le textos technic per Ruud Harmsen es anque un ric fonte informative e pote esser trovate in le gruppo e tamben in su blog (5).

- (1) https://www.youtube.com/watch?v=XwFCWVJymdE&feature=player_embedded.
- (2) <https://www.youtube.com/watch?v=oj472YhRZyE&feature=youtu.be>.
- (3) <https://www.youtube.com/watch?v=5cxNd93DTU0&feature=youtu.be>.
- (4) <http://poemasepensatas.blogspot.com.br/2017/11/audi-me-canto-in-interlingua.html>
- (5) <http://rudhar.com/>

Tres burlas sur scientias per David Trembla

In le Statos Unite, un jornalista interroga un recercator qui ha successe prolongar le vita del ratos e que es cogitate pro le Premio Nobel: “Como tu lo poteva facer?”
“Ma isto era ben simple,” responde le recercator. “Io supprimeva le trappas.”

Un amica de Einstein demanda a ille sur le spatio e le tempore. Albert pensa que illa vole calcular le velocitate.

Un vespere, le apostolos se reuni circum Jesus.

Subito, Jesus prende le parola e declara: “ $y = ax^2 + bx + c$ ”.

Le apostolos resta silentiose un momento, e allora un de illes murmura a su vicino: “Tu comprende lo que ille diceva?”

E le altere responde: “Ma tu sape ben que ille sempre parla per parabola!”